

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta

Katedra Speciální pedagogiky

Práce s pachateli a oběťmi trestných činů v agendě probačního pracovníka

Teze k disertační práci

Martin Jelínek

Školitel: Doc. PaedDr. Eva Šotolová, Ph.D.

2017

NÁZEV: Práce s pachateli a oběťmi trestných činů v agendě probačního pracovníka

AUTOR: Mgr. Martin Jelínek

OBOR: Speciální pedagogika

ŠKOLITEL: Doc. PaedDr. Eva Šotolová, Ph.D.

Obsah

ÚVOD.....	5
VÝZKUMNÝ PROBLÉM, CÍLE A HYPOTÉZY VÝZKUMU	6
VÝSLEDKY VÝZKUMU	11
ZÁVĚR	16
VYBRANÝ SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A LITERATURY	17

ABSTRAKT:

NÁZEV: Práce s pachatelí a oběťmi trestných činů v agendě probačního pracovníka

AUTOR: Mgr. Martin Jelínek

OBOR: Speciální pedagogika

ŠKOLITEL: Doc. PaedDr. Eva Šotolová, Ph.D.

Disertační práce představuje agendu Probační a mediační služby a přístup k pachatelům a obětem trestných činů v agendě probačních pracovníků. Zaměřuje se na oblast recidivy a možnosti snížení recidivy prostřednictvím vhodných navazujících služeb u podmíněně propuštěných osob s uloženým dohledem probačního pracovníka.

Práce analyzuje bariéry vedoucí k neúspěšné resocializaci a sociální okluzi osob vycházejících z výkonu trestu odnětí svobody. V souladu s cílem práce pak na základě kombinovaného výzkumu, jehož respondenty byli všichni probační pracovníci v České republice, navrhuje možnosti dalšího rozvoje práce s podmíněně propuštěnými osobami s uloženým dohledem probačního pracovníka a navrhuje systémová opatření, která by u této cílové skupiny mohla snížit riziko a míru recidivy a výskyt sociální exkluze. Tato opatření se týkají zejména oblasti závislostí, zaměstnávání a v neposlední řadě vzdělávání.

KLÍČOVÁ SLOVA:

probace, mediace, trest odnětí svobody, recidiva, resocializace, podmíněně propuštění

ABSTRACT:

TITLE: Work with offenders and victims of crime in the agenda of a probation worker

AUTHOR: Mgr. Martin Jelínek

DEPARTMENT: Faculty of Education

SUPERVISOR: doc. PaedDr. Eva Šotolová, Ph.D.

The thesis presents the agenda of the Probation and Mediation Service and its approach to offenders and victims of crime in the agenda of probation workers. It focuses on the area of re-offending and the possibility of reducing reoffending through appropriate follow-up services for conditionally released persons with probation supervision.

The thesis analyses the problems resulting in the unsuccessful reconciliation of persons released from prison, in accordance with the aim of the thesis based on combined research (respondents were all probation workers in the Czech republic), as well as proposing possibilities for further development of work with conditionally released persons with probation supervision, and suggests systematic measures that could reduce the risk and rate of re-offending. These measures relate to the areas of dependency, employment, and education.

KEYWORDS:

Probation, mediation, imprisonment, re-offending, resocialisation, conditional release

ÚVOD

Probace a mediace v trestním řízení je v České republice záležitostí posledních 16 let. Počátek probační práce v České republice sahá do roku 2000, kdy byl přijat zákon č. 257/2000 Sb o Probační a mediační službě, který jasně stanovil kompetence, povinnosti a mantinely probační práce po vzoru zahraničních modelů, fungujících ve světě i déle než 100 let. Téma práce vychází z potřeby hlubší analýzy dosavadní činnosti Probační a mediační služby a z absence výzkumů, které by formou analýzy názorů probačních pracovníků vyhodnotily stávající situaci, a to zejména v agendě podmíněného propuštění s dohledem probačního úředníka, a nastínily možnosti dalšího působení Probační a mediační služby na poli prevence recidivy a sociální exkluze.

Téma probační práce s akcentem na osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody je aktuální vzhledem ke změnám v systému trestní justice, ke kterým v současné době dochází, a vzhledem k moderním trendům, které jsou do českého systému trestní justice postupně implementovány.

Cílem disertační práce je kromě teoretického vhledu do tématu analýza názorů probačních pracovníků na současný systém agendy podmíněného propouštění s dohledem probačního pracovníka, představení existujících zdrojů a možností pro budoucí praxi PMS, a jaké bariéry tuto budoucí praxi mohou stěžovat. Praktickým výsledkem, získaným evaluací výzkumu, jsou pak systémová doporučení, která mohou vést k efektivnější práci s pachatelí podmíněně propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody v rámci vykonávacího řízení. Tato doporučení korespondují s filosofií restorativní justice, odráží se v nich současná praxe a dobrá praxe ze zahraničí, a kladou si za cíl nastínit možnosti budoucího fungování Probační a mediační služby s potřebou legislativních změn. Týkají se nejen systému podmíněného propouštění v ČR, ale i nastavení systému další práce s klienty, a to mimo jiné i speciálně pedagogického charakteru (vzdělávání, skupinová práce s pachatelí, využití kognitivně behaviorální terapie).

VÝZKUMNÝ PROBLÉM, CÍLE A HYPOTÉZY VÝZKUMU

Hlavním výzkumným problémem disertace je formou dílčích zjištění analyzovat, jaký mají probační pracovníci názor na současný systém agendy podmíněného propouštění s dohledem probačního pracovníka, jaké existují zdroje a možnosti pro budoucí praxi PMS a jaké bariéry tuto budoucí praxi mohou stěžovat.

Hlavním výstupem výzkumu a potažmo celé disertační práce je pak doporučení k jednotlivým dílčím tématům a závěrečné doporučení celkové.

Cíle výzkumu

C 1 Zjistit a popsat vztah mezi délkou praxe u Probační a mediační služby s frekvencí kontaktu s klienty, tedy zjistit, jakou roli hraje pro probační pracovníky frekvence kontaktu, tedy přímá práce s klientem, a jak je ovlivněna specializací na agendu parole

C 2 Zjistit a porovnat postoj probačního pracovníka specializujícího a nesespecializujícího se na agendu parole k vhodnosti podmíněného propouštění s dohledem probačního úředníka, tedy zjistit vztah mezi specializací parole k systému podmíněného propouštění s dohledem probačního úředníka

C 3 Zjistit a popsat vztah délky práce u PMS s názorem na důvody recidivy u osob podmíněně propouštěných s dohledem probačního úředníka a návrhy na systémové změny, které by recidivu mohly snížit

C 4 Zjistit a popsat vztah mezi aktuálním počtem klientů na probačního pracovníka, názorem na určení maximálního počtu klientů probačního pracovníka a optimem počtu klientů

C 5 Zjistit a popsat existenci navazujících služeb v jednotlivých krajích

Hypotézy výzkumu

H 1

S délkou praxe u PMS u probačních pracovníků nabývá na důležitosti častější frekvence kontaktu s osobami podmíněně propuštěnými s dohledem probačního úředníka v prvním roce po podmíněném propuštění

H 2

S délkou praxe u PMS u probačních pracovníků se specializací parole nabývá na důležitosti častější frekvence kontaktu s osobami podmíněně propuštěnými s dohledem probačního úředníka v prvním roce po podmíněném propuštění, a to více než u probačních pracovníků bez specializace parole

H 3

Specialisté na agendu parole považují současný systém podmíněného propouštění s dohledem probačního úředníka za nevhodně nastavený ve více případech než nespecialisté na agendu parole

H 4

S délkou praxe u PMS u probačních pracovníků nabývají na důležitosti rizikové faktory recidivy související s osobou pachatele a jeho sociálním zázemím a tento názor ovlivňuje návrhy na systémové změny v kompetencích PMS

H 5

Návrhy na systémové změny v kompetenci PMS (tedy takových, které je třeba včlenit do legislativy) se neliší v závislosti na kraj či názor, zda jsou propouštěny z VTOS s dohledem probačního úředníka i osoby, které nemají vytvořeny podmínky pro resocializace

H 6

Názor probačních pracovníků na stanovení maxima počtu klientů na osobu probačního pracovníka nesouvisí s aktuální zátížeností probačního pracovníka

H7

Názor probačních pracovníků na optimální počet, konkrétní číslo, klientů na probačního pracovníka, je podobný u těch, kteří souhlasí s určením maximálního počtu klientů na probačního pracovníka jako u těch, kteří s tímto určením nesouhlasí

H8

Ve většině krajů je dostatečný počet a dostupnost navazujících služeb pro osoby podmíněně propouštěné z VTOS s dohledem probačního úředníka

H9

Respondenti z krajů, kteří udávají nedostatečný počet a dostupnost navazujících služeb, častěji navrhnou zřízení probačních domů jako substituci těchto neexistujících služeb.

Design výzkumu

V disertační práci byl využit empirický kvantitativní výzkum formou strukturovaného dotazníku, rozděleného to tří oblastí, které nebyly pro respondenty jasně oddělené.

Při sestavování dotazníku byl brán zřetel na pestrost agend probačních pracovníků a byl sestaven tak, aby na něj mohl odpovědět každý probační pracovník nehladě na specializaci. Dotazník využíval kombinace uzavřených a polo uzavřených otázek, které mohli respondenti doplnit komentářem. Záměrně byl zvolen omezený počet otázek tak, aby objem dotazníku nebyl překážkou pro jeho vyplnění (vzhledem k počtu dotazníků, které jsou pracovníkům zasílány z jiných institucí či od jiných studentů).

Do výzkumu byli zahrnuti všichni pracovníci PMS, tedy celkem bylo osloveno 421 osob, a to ze všech okresů České. Byli tedy osloveni všichni bez ohledu na délku praxe u PMS a specializaci v rámci agend PMS.

Pro potřeby výzkumu bylo pracováno s krajským dělením, ne s okresním, a to zejména z důvodu charakteru otázek, týkajících se spolupráce PMS s dalšími institucemi, které jsou často zřizovány a financovány kraji, a také z důvodu přehlednosti a větší validity získaných dat (různý počet pracovníků v různých okresech).

Z oslovených 421 probačních pracovníků vrátilo dotazník celkem 189, návratnost tedy činí 44,9 %. Dotazníky byly zaslány ve dvou vlnách, a to na konci měsíce března 2017 a na začátku dubna 2017.

Pro vyhodnocení dotazníků byl využit sociologický nástroj IBM SPSS (Statistical Package for the Social Sciences).

VÝSLEDKY VÝZKUMU

C 1 Zjistit a popsat vztah mezi délkou praxe u Probační a mediační služby s frekvencí kontaktu s klienty, tedy zjistit, jakou roli hraje pro probační pracovníky frekvence kontaktu, tedy přímá práce s klientem parole, a jak je ovlivněna specializací na agendu parole

Výzkumným šetřením jsme došli k následujícím závěrům:

Z výsledků výzkumu vyplývá, že není nutné upravovat metodickými pokyny frekvenci kontaktu s klientem v prvním roce po podmíněném propuštění speciálně pro agendu parole.

Služebně mladší probační pracovníci dávají na roveň (se statisticky nevýznamnou odchylkou) frekvenci kontaktu 1 x 14 dní až 1 měsíc a měsíc a více, služebně nejstarší výrazně (82,3%) preferují frekvenci kontaktu 1 x 14 dní až 1 měsíc. Toto může být ovlivněno několika proměnnými. Těmi jsou zejména zatíženost jednotlivých pracovníků a jejich specializace (specialisté a nespécialisté na agendu parole).

K tomuto názoru jsme dospěli porovnáním názoru na nejvhodnější frekvenci u specialistů na agendu parole a nespécialistů na tuto agendu. Předpokládali jsme, že specialisté na paroli budou ve větší míře preferovat častější kontakt s klientem než nespécialisté, a to z důvodu náročnosti a odlišnosti práce s klienty podmíněně propuštěnými v porovnání s prací s klienty např. podmíněně odsouzenými. Tato odlišnost souvisí se stigmatizací osob propouštěných z výkonu trestu odnětí svobody, a to zejména se záznamem v rejstříku trestů, který znesnadňuje návrat do pracovního procesu, a tedy získání legálních finančních prostředků na např. hrazení dluhů, splácení náhrady škody či trestního řízení či hrazení řádného výživného. Tyto faktory, které jsou řešeny v agendě parole v rámci pravidelných konzultací s klientem, však nehrály

u specialistů na paroli zásadní roli tak, aby ovlivnily názory na nevhodnější frekvenci kontaktu s těmito klienty.

C 2 Zjistit a porovnat postoj probačního pracovníka specializujícího a nesespecializujícího se na agendu parole k vhodnosti podmíněného propouštění s dohledem probačního úředníka, tedy zjistit vztah mezi specializací parole k systému podmíněného propouštění s dohledem probačního úředníka

Výzkumným šetřením jsme došli k následujícím závěrům:

V celkovém hodnocení otázky celkem 61,1% probačních pracovníků uvedlo, že soudy rozhodující o podmíněném propuštění nedostatečně zkoumají zázemí odsouzeného a jsou tak podmíněně propouštěny i osoby, které nemají pro toto vhodné podmínky.

Porovnáním údajů u specialistů na agendu parole a nesespecialistů na agendu parole bylo zjištěno, že tento názor je frekventovanější u specialistů na agendu parole, kdy celkem 72,1% respondentů považuje systém podmíněného propuštění za nevhodně nastavený, zatímco u nesespecialistů tento názor sdílí 57,8%.

Specialisté na agendu parole považují současný systém propouštění osob z VTOS za nevhodně nastavený ve větší míře než nesespecialisté, a to z důvodu nedostatečného šetření soudu, na základě kterého nejsou vždy objektivně vyhodnoceny možnosti odsouzeného po případném propuštění z VTOS.

C 3 Zjistit a popsat vztah délky práce u PMS s názorem na důvody recidivy u osob podmíněně propouštěných s dohledem probačního úředníka a návrhy na systémové změny, které by recidivu mohly snížit

Výzkumným šetřením jsme došli k následujícím závěrům:

S délkou praxe u PMS paralelně stoupá zastoupení názoru, že hlavním důvodem recidivy klientů agendy parole je osobnost. Tento názor souvisí s několika aspekty. U pracovníků, kteří probační práci vykonávají delší dobu, se jedná o hlubší vhled do životů klientů, zkušenější pracovníci jsou schopnější v rámci profesionálního rozhovoru eliminovat zástupné problémy, jsou schopni analyzovat informace, kterých se jim od klientů dostává, a jsou schopni si je správně vyhodnotit.

Návrhy na systémové změny v kompetencích PMS se liší v závislosti na kraj. Návrhy na systémové změny korespondují s převažujícím názorem o nejvážnějších důvodech recidivy, jsou tedy rozdílné v jednotlivých krajích. Nalezneme však návrhy převažující. Celkem 57,2% ze 152 respondentů, kteří na tuto otázku odpověděli, navrhuje zřízení krajských probačních domů, kde by byla klientům poskytnuta podpora v přechodu z VTOS do běžného života.

Jako druhý nejčastěji uváděný názor ke změně kompetencí PMS uvádějí respondenti, jak bylo uvedeno výše, změnu v chápání a vážnosti PMS u soudů (18,4%), jako třetí nejčastěji uváděný návrh na změnu v kompetencích PMS figuruje zřízení parolových komisí (13,2%).

94,7% respondentů uvedlo, že jsou z VTOS s uloženým dohledem probačního úředníka propouštěny i osoby, které nemají vytvořeny podmínky pro řádnou resocializaci. Není tedy možné porovnat vztah mezi názorem na propouštění osob bez řádných podmínek pro resocializaci s návrhy na systémové změny v kompetencích PMS.

C 4 Zjistit a popsat vztah mezi aktuálním počtem klientů na probačního pracovníka, názorem na určení maximálního počtu klientů probačního pracovníka a optimem počtu klientů

Výzkumným šetřením jsme došli k následujícím závěrům:

Většina probačních pracovníků, a to celkem 77,5%, tedy 141 ze 182 respondentů, kteří na otázku ohledně určení maximálního počtu klientů na probačního pracovníka odpověděli, zastává názor, že by měl být určen maximální počet klientů na probačního úředníka. Momentální situace v zatíženosti středisek PMS je zcela odlišná v jednotlivých krajích, kdy například 67,7% probačních pracovníků hl. m. Prahy má evidovaných více než 121 klientů, zatímco ve Středočeském kraji tento počet uvádí pouze 5,9% probačních pracovníků.

Z odpovědí respondentů dále zjišťujeme, že probační pracovníci, jejichž počet klientů se pohybuje pod hranicí 69 klientů, se v názoru ohledně určení maximálního počtu klientů na probačního pracovníka neliší od probačních pracovníků, jejichž nápad je vyšší než 121.

S určením maximálního počtu klientů na probačního pracovníka souhlasí 79,4% pracovníků s nápadem menším než 69 klientů, 76% pracovníků s počtem případů mezi 70 a 120 klienty a 77,5% pracovníků s počtem případů vyšším než 121. Rozdíly mezi jednotlivými skupinami jsou tedy statisticky nevýznamné.

C 5 Zjistit a popsat existenci navazujících služeb v jednotlivých krajích

Výzkumným šetřením jsme došli k následujícím závěrům:

Celkem 59% respondentů (111 ze 188, kteří na tuto otázku odpověděli) uvádí, že v jejich kraji existuje dostatečné množství navazujících, spolupracujících organizací, které jsou pro klienty podmíněně propuštěné s dohledem probačního úředníka dostupné.

Z celkem čtrnácti krajů ČR není dle výzkumu dostatek navazujících služeb v pěti krajích (Středočeský kraj 52,9%, Pardubický kraj 66,6%, Královohradecký kraj,

kde celkem 100% respondentů sdílí tento názor, Jihomoravský kraj 53,8% a Zlínský kraj 54,5%). V osmi krajích je dle názoru probačních pracovníků dostatek takových služeb (hl. m. Praha 61,3%, Ústecký kraj 100%, Karlovarský kraj 60%, Plzeňský kraj 62,5%, Jihočeský kraj 100%, Vysočina 100%, Olomoucký kraj 60% a Moravskoslezský kraj 70%). V Libereckém kraji odpovědělo na tuto otázku shodně 50% respondentů.

ZÁVĚR

Probační a mediační službu čekají v budoucích letech nové výzvy, týkající se transformace českého vězeňství (mimo jiné příklon k restorativní justici a experimenty se skandinávským modelem otevřených věznic), kdy bude stále více kladen důraz na alternativní tresty a setrvání pachatele na svobodě, rozvoj mimosoudních řešení situací formou mediací a stále větší tlak na předjednávání podmínek podmíněného propuštění v rámci vykonávacího řízení. Ruku v ruce s tímto tlakem bude stoupat důležitost alternativních trestů, a tím i Probační a mediační služby.

Výzkum disertační práce naznačil možné cesty, kterými by se mohl český trestní systém ve vztahu k PMS ubírat, doporučeními upozornil na nedostatky v současném stavu a navrhl možná řešení, a to na základě názorů těch nejpovolanejších, probačních pracovníků.

Směrování české justice leží v rukou zákonodárců, kteří svým přístupem ovlivňují ve volebních obdobích podobu justice, i proto je zde nutné zmínit nezastupitelnou roli justice v demokratickém zřízení státu, jejíž podstatou je nezávislost soudů a státních zastupitelství. Pouze při splnění těchto podmínek je možné systém trestu a vězeňství kontinuálně rozvíjet moderními přístupy, do nichž činnost Probační a mediační služba již neodmyslitelně patří.

VBRAŇY SEZŇAM POUŇITÝCH ZDROJŮ A LITERATURY

BIEDERMANOVÁ, Eva a Michal PETRAS. *MoŇnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-115-8.

BRUCKNEROVÁ, Eva. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeŇe: komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2015. Komentáře (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7478-848-2.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Kriminální psychologie*. Praha: Eurounion, 1998. ISBN 80-85858-70-3.

DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 4., nezměn. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1966-8.

FITZGIBBON, Wendy. *Probation and social work on trial: violent offenders and child abusers*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011. ISBN 978-0-230-27537-9.

HAVLÍK, Radomír. *Úvod do sociologie*. Vyd. 6., přeprac. Praha: Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2843-1.

HAVLÍK, Radomír a Jaroslav KOŇA. *Sociologie výchovy a školy*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0042-0.

JELÍNEK, Jiří. *Zákon o obětech trestných činů: komentář s judikaturou*. 2., dopl. a rozš. vyd. Praha: Leges, 2014. Komentátor. ISBN 978-80-7502-016-1.

MAREŠOVÁ, Alena. *Kriminální recidiva a recidivistě: (charakteristika, projevy, moŇnosti trestní justice)*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-119-6.

TOMÁŠEK, Jan, Simona DIBLÍKOVÁ a Miroslav SCHEINOST. *Probace jako efektivní nástroj sniŇování recidivy*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci,

2016. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-163-9.

ŠTERN, Pavel, OUŘEDNÍČKOVÁ, Lenka a Dagmar DOUBRAVOVÁ, ed. *Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-757-2.

Úplné znění zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. Vydání: osmé. Praha: Armex Publishing, 2017. Edice kapesních zákonů. ISBN 978-80-87451-47-2.

ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. ISBN 80-902998-1-4.